

Šveicarų menininkai, mokslininkai, konditeriai ir fabrikantai Lietuvoje: pusės tūkstančio metų migracijos istorija

Doc. Dr. Rūstis Kamuntavičius

Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės institutas

(www.ldki.lt)

Vytauto Didžiojo Universitetas (www.vdu.lt)

Daugiau nei 500 metų Lietuva buvo daugiataučiu ir daugiakultūriu kraštu, daug margesniu nei pastaruosius 60 metų. Anų laikų Lietuvą galima būtų lyginti su šiandienėmis arabų valstybėmis, turinčiomis „juodąjį auksą“ – naftą. Lietuviai turėjo „žaliąjį auksą“ – grūdus ir miško gėrybes (įskaitant laukinius žvėris), ko labai trūko tankiau apgyvendintai Vakarų Europai. Dėl šių gamtos turtų Lietuvoje pragyvenimas buvo pigus, o iš jų eksporto turtėjo didikai, kurie galėjo samdytis profesionaliai savo amatą išmanančius užsieniečius. Imigraciją skatino vietinių amatininkų, pirklių ir menininkų trūkumas, bei daugybę šimtmečių egzistavusi fenomenali lietuvių tolerancija kitai atrodantiems, maštantams ir kalbantams žmonėms.

Daug Europos tautų paliko savo pėdsakus Lietuvoje. Kauno senamiestis XIV–XV a. didžia dalimi buvo apgyvendintas vokiečių, šią tautą mena ir Vilniaus Vokiečių gatvės kvartalas. Nuo XIV a. šalyje gyveno iš daugelio Vakarų Europos valstybių išvyti žydai, jų ypač pagausėjo XVIII–XIX a. Dar prieš šimtą metų žydų skaičius Lietuvoje buvo toks didelis, kad sunkiai būtų radę miestą ar miestelį, kuriame jų būtų buvę mažiau nei trečdalis gyventojų. Vilniuje jų būta daugiau nei pusė visų miesto gyventojų. Nuvykęs į Lietuvos centre esančius Kėdainius, dažnas nustebtų, jog XVII–XVIII a. čia vyravo škotų tautinė mažuma. Istorikai mini keletą olandų kaimų Lietuvos pajūryje ir kitose krašto vietose. Nuo Vytauto laikų aplink Vilnių daugybėje kaimų gyveno iš rytų atsivežti totoriai ir karaimai. Dar galima pridėti rusų sentikių kaimus, kurie, XVI–XIX a. vejami iš Rusijos, prieglobstį rado Lietuvoje. Netgi Lietuvos himno autoriaus Vinco Kudirkos (1858–1899) protėviai XVIII a. atvyko gyventi į Suvalkiją iš Prancūzijos Provanso regiono. Reikia nepamiršti, kad šalia šių atvykėlių Lietuvoje gyveno bent trys „vietinės“ kultūros – lietuvių, gudų ir lenkų.

Šveicarijos gyventojai nebuvo išimtis: jie taip pat vyko į Lietuvą. Šveicarija yra nedidelė šalis, kurios plotas sudaro vos du trečdalius šiandieninės Lietuvos Respublikos teritorijos. Dominuoja kalnai, kurie džiugina akį, tačiau labai trūksta dirbamų žemių. Negalėdami išsimaitinti savo krašte, žmonės jau viduramžiais pradėjo emigruoti į kitas Europos šalis, ieškodami trumpalaikių arba ilgalaikių darbų. Beveik 500 metų į

Lietuvą jie keliavo iš visų Šveicarijos dalių ir užsiėmė pačiomis įvairiausiomis veiklomis. Atvykėliai iš Tičino (piečiausio šalies kantonu) garsėjo kaip architektai, skulptoriai ir tapytojai, iš rytinės Šveicarijos – Graubiunden kantonu – kaip konditeriai. Sankt Galeno meistrai visus pranoko tekstilės gaminiams, prancūziškieji šveicarai buvo žinomi kaip puikūs vaikų auklėtojai, o šveicarai iš vokiškųjų kantonų buvo mokslininkai, profesorai ir ... sūrininkai.

XVI–XVIII a. apie keturiasdešimt iš itališkosios Šveicarijos ir nuo Lugano ežero pakrančių kilusių architektų, skulptorių ir tapytojų savo pėdsakus paliko apie pusėje šimto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vietovių. Kai kuriuose miestuose jų įtaka buvo ypač didelė. Labiausiai išsiskiria Vilnius, Gardinas, Kaunas, Slanimas, Vitebskas ir Nesvyžius. Vien Vilniuje jie prisidėjo prie apie dvidešimties iki mūsų dienų išlikusių pastatų projektavimo, statymo ir dekoravimo. XVI–XVII a. net keliolika šių meistrų dirbo dirbo Vilniaus Žemutinėje pilyje – statė Valdovų rūmus ir šv. Kazimiero koplyčią Vilniaus katedroje. Išskirtinis šiuo požiūriu yra Vilniaus rajonas Antakalnis. XVII–XVIII a. sandūroje čia apsigyveno Džovanis Pjertas Pertis (1648–1714), kartu atsivežęs bent 10 savo giminaičių. Visi jie kilo iš nedidelio kelių šimtų gyventojų turinčio Mudžo miestelio. Jie projektavo, statė arba dekoravo visus pagrindinius Antakalnio pastatus – šv. Petro ir Pauliaus bažnyčią, Trinitorių bažnyčią ir vienuolyną, Sapiegų ir Sluškų rūmus. Kitaip nei Dž. P. Pertis, dauguma kitų Tičino meistrų, LDK žemėse užsidirbę pinigų, grįždavo namo, kur pastatydavo prabangius namus ar net rūmus, dar šiandien dominuojančius Lugano ežero pakrančių miesteliuose, tokiuose kaip Albogazijus ar Bisonė. Iš susirašinėjimų su giminaičiais matyti, kad nuo XVI iki XVIII a. Lietuvoje dirbę menininkai siųsdavo pinigų tėvynėje likusiems šeimos nariams.

Daugelis skaitytojų tikriausiai yra girdėję apie prabangius Davoso arba St. Morico kurortus, esančius Graubiunden kantonu. Čia daugiau nei tūkstantį metų sugyvena italų, vokiečių ir retoromanų tautos. Kalnai šiame krašte ypač aukšti, žemė nederlinga ir, norėdami išgyventi, žmonės turėjo ypač suktis. XVIII a. pabaigoje į Lietuvą pradėjo važiuoti graubiundeniečiai konditeriai, įvairių pyragėlių ir saldumynų gamintojai. XX a. pradžioje kelios dešimtys šių graubiundeniečių valdė visame Vilniaus centre išsimėčiusias kavines ir cukraines.

XIX a. antrojoje pusėje į Vilnių iš žymaus Šveicarijos tekstilės centro Sankt Galeno

atvyko broliai Mozeriai. Naujojoje Vilnioje jie įsteigė mezginių fabriką, kuriame dirbo apie 1200 žmonių. Šiame Vilniaus priemiestyje viena iš gatvių yra pavadinta jų vardu.

Tarpukaryje po visą Lietuvą pasklido sūrininkai, kilę daugiausia iš vokiškųjų Šveicarijos dalių. Net kelios dešimtys jų turėjo savo pienines ir sūrines. Labiausiai išplitę buvo Linderiai. Įdomu, kad vienas sūrininkas, Otto Wartmann, 1893 m. iš Tilžės grįžo į gimtąją Šveicariją, parsiveždamas „Tilsiter“ sūrio receptą, kuris ten gaminamas iki šiol. 2007 m. pagrindinis ūkis, gaminantis šį sūrį Thurgau kantone, buvo pervadintas Tilsit (Tilžė) vardu.

1922 m. Kaune įkūrus Lietuvos universitetą (vėliau pervadintą Vytauto Didžiojo universitetu), profesorai atvyko įvairiausių tautybių mokslininkai, iš jų net šeši buvo kilę iš vokiškosios Šveicarijos dalies. Vienas jų, Konstantinas Rėgelis (1890–1970), įkūrė Kauno botanikos sodą, kitas šveicaras Juozas Eretas (1896–1984) – Lietuvos telegramų agentūrą ELTA, priėmė Lietuvos pilietybę ir net tapo Seimo nariu. Iš šveicaro Gotlybo Študeriaus (1899–1972) vokiečių kalbos vadovėlio mokėsi daugelis vyresniosios kartos lietuvių.

Kodėl šiandien mes beveik nieko nežinome apie šveicarų indėlį į Lietuvos ekonomiką ir kultūrą? Daug prie to prisidėjo Antrasis Pasaulinis karas ir Sovietų okupacija, kurios metu šis palikimas buvo užmirštas, apleistas ir netgi naikinamas. Be to, XX a. antrojoje pusėje prasidėjo Šveicarijos ekonominis klestėjimas, paremtas prabangos prekių (ypač laikrodžių) gamyba ir bankininkyste. Pirmą kartą po daugybės šimtų metų šios valstybės egzistavimo gyventojams nebeliko ekonominio pagrindo emigruoti iš savo šalies.

Žvelgdami iš istorinės perspektyvos, galime teigti, kad XX a. antrojoje pusėje įvyko istorinis lūžis: pirmą kartą nuo XV a. ne šveicarai pradėjo važiuoti į Lietuvą, ieškodami geresnio darbo ir didesnio užmokesčio, bet lietuviai į Šveicariją.

Plačiau apie šveicarų imigracijos į Lietuvą istoriją galima pasiskaityti Judith Lewonig knygoje „Helvecija ir Lietuva: Šveicarijos pėdsakai Lietuvoje“, išleistoje šių metų birželio mėnesį Šveicarijos ambasados Lietuvoje užsakymu. Liepos mėnesį Vilniuje įvyko šios knygos pristatymas. Knyga neparduodama, bet prieinama daugelyje Lietuvos bibliotekų. Daugiau apie itališkos Šveicarijos architektų, skulptorių ir tapytojų migraciją į LDK galima sužinoti šių metų birželio mėnesį sukurtoje svetainėje: www.ldk-ticino.info.